

ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ НАДБАННЯ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: МІЖНАЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

У статті проаналізовано особливості використання прислів'їв та приказок різних народів світу (азейбарджанського, болгарського, грецького, естонського, італійського, китайського, корейського, норвезького, угорського, українського та ін.) у соціально-педагогічній діяльності, проілюстровано виховні можливості етнопедагогічних надбань, окреслено їхню роль у міжетнічній соціалізації.

Актуальність. "Голос народу – голос Божий!" – твердить латинське прислів'я. Ця думка, виокремлена зі згустку всесвітньої народної філософії, цілком може слугувати однією з ідей концепції національного розвитку. А загалом фольклор, зокрема прислів'я та приказки, став однією з форм вияву духовного життя етносів, а подекуди – єдиною, особливо в тих народів, які віками перебували під чужоземним пануванням. Саме він став оберегом історичної пам'яті та запорукою самобутності свого носія, оскільки, на думку деяких науковців, прислів'я та приказки ("Аталар созу" – "Повчання батьків" у азейбарджанців, "Navamál" – "Мова Високого" у норвежців тощо) виникали водночас із зародженням нації [1: 6] і в різні періоди існування були опорою в її відродженні, свідченнями її незнищенності.

У час інтеграційних світових процесів, масової міграції населення ця проблема видається, на перший погляд, архаїчною та неактуальною. Але найсучасніші дослідження у сфері міжетнічних відносин підтверджують протилежне: етнічне несе в собі потужний духовно-моральний потенціал, а проблема безетнічності виступає фактично проблемою безсоціальності й навіть асоціальності [2: 53]. Тому народна творчість, яка зосередила в собі мудрість життєдіяльності представників різних національностей, апробовану віками їх існування, і сьогодні залишається життєдайним джерелом педагогічних пошуків. Вона відображає також особливості їх соціально-педагогічної діяльності, знання яких в умовах глобалізації є необхідною умовою міжетнічної соціалізації. Під останньою розуміємо входження представників певного етносу в систему відносин з іншими етносами рідної країни, світу; процес засвоєння особистістю, групою, етносом системи знань, способів, видів діяльності шляхом взаємообміну етнічними матеріально-духовними цінностями. У процесі міжетнічної соціалізації виховується культура міжетнічних відносин, етносоціальні норми поведінки відтворюються в досвіді реальних представників різних етносів і засвоюються особистістю [3: 19].

Метою статті є аналіз прислів'їв і приказок різних народів світу задля виствітлення їхньої ролі в соціально-педагогічній діяльності та міжетнічній соціалізації.

Матеріали дослідження підтверджують, що етнопедагогічні надбання найповніше представлені у прислів'ях і приказках, адже вони є конденсацією народного досвіду, спостережень, роздумів, узагальнених пам'яттю народу, і становлять своєрідний неписаний звід правил, якими має керуватися людина в повсякденному житті. Вони не констатують якийсь факт, радше рекомендують чи застерігають, схвалюють або засуджують чи повчають, бо за ними стоїть авторитет поколінь.

Предметом нашого аналізу стали прислів'я і приказки азейбарджанського, баскського, болгарського, грецького, естонського, італійського, китайського, корейського, норвезького, угорського, українського та ін. народів світу. Вони дають змогу скласти уявлення про їх творців, дозволяють стверджувати про наявність значної кількості спільних вічних проблем і шляхів вирішення завдань соціально-педагогічної діяльності, які є співзвучними із сучасними. Серед них чітко виокремлюються такі:

- 1) збереження та зміцнення фізичного, психічного і соціального здоров'я особистості;
- 2) створення сприятливих умов у мікросоціумі для розвитку здібностей і реалізації можливостей особистості;
- 3) надання комплексної соціально-психолого-педагогічної допомоги та підтримки;
- 4) попередження та локалізація негативних впливів соціального середовища на особистість [4: 13].

Щодо першого завдання, то народна мудрість гласить: "Все на світі дарма, як здоров'я нема" [5: 119], "Врода чудова, коли здорова" [6: 24], "Хворому золоте ліжко ні до чого" [6: 32]. Засуджує народ таку соціальну аномалію, як алкоголізм ("Спершу береш пляшку, потім пляшка тебе" [7: 96], "Було багато "на здоров'я", та й пішло на безголова" [6: 114]); прояви суїциду ("Хто життям своїм гордує, тому розуму бракує" [6: 126]); захоплення азартними іграми ("Хто в лотерею грає, той сам себе обдирає" [1: 13]); наголошує на помірності в харчуванні ("Хто квапиться біля миски, той квапиться до ями" [7: 98], "Багато їстимеш – не відчуватимеш смаку, багато говоритимеш – слова і ціну втрачатимеш" [8: 10]); на потребі загартування ("Хто найдужче бережеться, того найдужче полюбляє хвороба" [7: 98]). Водночас зауважує, що "Хай краще нездухає тіло, аніж душа" [5: 119] або ж "Краще нехай хвороба в тілі, ніж безпросвітність у душі" [5: 139], бо "Невігластво й нахабство – нерозлучні друзі" [5: 139].

Щодо соціального здоров'я, то древні греки стверджували: "Хто бере, а не кладе, той швидко на дно йде", "Багата земля, та найбільше багатство її – людська честь" [5: 147-87]; угорці говорили: "У пошуках найкоротшої стежки пильнуй, аби не збитись на манівці" [6: 51]. А норвежці наголошували: "Хто хоче жити по правді, мусить знати, що таке правда", хоча "Правді часто найпізніше вірять" [7: 25-26]. Однак треба пам'ятати, що "Чисте небо блискавок не боїться" [5: 87].

Запорукою формування соціально здорової людини є такий постулат норвежців: "Добро закарбовуй на камені, а зло записуй на снігу" [7: 41]. І, безперечно, ще однією засадою окресленого нами завдання є праця, бо

"Камінь, що котиться, не обростає мохом", а "Іржа не бере того колеса, яке крутиться" [5: 36], "Плуг, що землю оре, блищить" [9: 18], "Маленька праця краща за велике безділля" [2], "Мудрець, який лише споглядає, не вартий дурня, що хоч одну річ своїми руками зробив" [8: 10].

Щодо другого завдання соціально-педагогічної діяльності, то воно знайшло вияв у порадах і настановах виховникам, насамперед батькам, адже, "Спіраючись на материні коліна, дитина скоріше росте" [9: 102]. "Як штовхнеш, так і покотиться" [9: 32], "Не обрізуватимеш деревце – високе не зросте", "Чим краще дошку тесати, тим рівніша буде" [6: 90], "Як даватимеш поросяті, коли воно кричить, а дитині, коли вона канючить, матимеш добре порося і погану дитину" [5: 40], – такими перевіреними поколіннями рецептами ділиться енциклопедія етнопедагогічних надбань різних народів світу.

Первинним мікросоціумом, де формується особистість, є сім'я ("Те важко забувається, що з коліски набувається" [10: 31]). Тому повага до батьків стає одним із найважливіших критеріїв вихованості дитини та показником її соціального здоров'я: "Хто не дослухається до батьківських слів, той добра не діжде". Про невдячних дітей народна мудрість говорить: "Батько дав синові виноградник, а син не дав батькові і винограду" [5: 81], "Батько краще догляне семеро синів, ніж семеро синів батька" [7: 116] або ж "Учора з яйця вилупився, а сьогодні йому шкаралупа око муляє" [11: 121]. Особливо гостро ця проблема постає в українських приказках і прислів'ях: "Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько", "З отцем-маткою посварюся – гріха наберуся" [2]. Повчальною є інтерпретація цієї проблеми китайцями – "Якщо не допомагав батькам, поки вони були живі, то даремно приносити жертви після їхньої смерті". [8: 12]. У свою чергу, і батькам слід пам'ятати, що "Не від їжі ростуть діти, а від радості" [11: 83], та особливо – заклик древніх греків: "Бережіть сльози ваших дітей, щоб вони могли їх проливати над вашою могилою!" [5: 83].

У контексті аналізованої проблеми актуальним виступає фактор спадковості: "З поганої шкіри не зробиш добрих черевиків" [7: 23], водночас "І в чорній вівці може народитися біле ягня" [7: 46], "І чорна корова дає біле молоко" [6: 133], а "Мірошником може стати і син сажотруса" [6: 91], оскільки "Здорове зерно проросте і в поросі" [6: 23]. Не менш важливим, а то й провідним у реалізації можливостей особистості, є врахування принципу природовідповідності – "Роби те, що тобі призначене, то Бог робитиме те, що ти хочеш" [7: 89]. Недотримання його часто призводить до життєвих, а подекуди і до національних катастроф – "Поки вивчила гава ходу куріпки, то забула свою" [5: 64].

Важливе місце у народній творчості посідає висвітлення сирітської долі: "Хоч би й брама золота, а сирота є сирота", "На убогу сиротину всюди вода капає". Водночас народ суворо засуджує кривдників цієї категорії об'єктів соціально-педагогічної діяльності: "Скарай доле людину, яка кривдить сиротину", і всіляко підтримує її захисників ("Благослови того, Боже, хто сирітці допоможе!") [6: 76-77].

Слід зауважити, що в кожного з народів-носіїв аналізованих нами прислів'їв і приказок невід'ємно присутні вислови національно-патріотичного спрямування, оскільки наявність власної держави – це також запорука повноти розвитку здібностей та реалізації можливостей: "Свою державу будуй на славу", "Миліший дим на батьківщині, ніж вогнище на чужині" [6: 12], "Вода з рідного місця свята, земля з рідного місця – золото" [8: 13]. Причому тут важливі не лише патріотичні переконання, а й відчуття причетності людини до свого народу, до колективу співгромадян: "Якщо народ єдиний, його не перемогти", – твердять китайці [8: 7], "Однією рукою в долоні не плешуть", – доповнюють корейці [12: 19], а італійці переконані, що "Краще вмерти вільним, ніж жити рабом" [1: 10]. Тих, хто зазіхає на свободу рідного народу, азейбарджанці застерігають: "Хто гаситиме свічку, яку запалив народ, бороду обсмалить", закликають пам'ятати про своє коріння: "Хто не шанує народного гнізда, помре, свого не побачивши" [11: 18]. У цілому ж варто чітко усвідомити, що "Якщо хочеш збудувати високу хату, став глибокі підвалини" [7: 168], тому що "Не страшні дереву сильні вітри, якщо його коріння глибоко в землю проникло" [8: 13].

Важливу роль у вирішенні соціально-педагогічних проблем особистості виконує надана вчасно комплексна соціально-психолого-педагогічна допомога й підтримка, які теж знайшли відображення у творчій спадщині різних народів світу, адже "Який сліпий не прагне світла?" [5: 24]. Ця допомога повинна бути професійною і безкорисною: "Дає маслинку, а вимагає бурдюк олії" [5: 60], "Роби добро, а свої спогади про нього закинь у море" [5: 86], хоча "Ніщо так швидко не забувають, як добрий вчинок" [7: 21]. Древні греки попереджують, що в наданні допомоги слід не розпорозуватися тим, хто прагне її надавати, бо "Де багато півнів співає, там світанок пізно буває" [5: 40], а "Із багатьох порад часто буває безпорадність" [7: 22]. І не варто святкувати завчасно перемогу ("Вся риба ще в морі, а ми її вже смажимо" [5: 68]), бо шлях перевиховання дуже тривалий ("Час усі пристрасті гамує", "Час – найкращий порадижник" [5: 164]). У підходах до потребуючої підтримки людини варто бути нейтральним ("Не людина освячує місце, а місце людину" [5: 86]), далекоглядним ("Верхівка – ще не вся гора" [5: 88], "Чесноти часто сховані там, де їх найменше сподіваються" [7: 37]), намагатися не осуджувати людину ("Усяке буває, навіть борода в безбородого виростає" [5: 113], а "Один випадок – ще не звичай" [7: 13]), не займатися моралізаторством ("Коли ти слухаєш сам себе, пора замовкати" [7: 110]), бути терплячим ("Важко бути добрим для того, хто ніколи не бачив добра" [7: 21], "Терпець шовковицю на шовк обертає" [13: 24], а подекуди довіряти своїй інтуїції ("Хто стріляє навмання, теж може влучити" [7: 65]). Адже часто людина, якій надають допомогу, не бачила чогось іншого, кращого: "Собака, що виріс у темряві, гавкає на сонце", але "Навіть дорога в десять тисяч лі починається з першого кроку", а "Іскри спалахують і в погаслому вогнищі" [12: 20-74]. Вміння викликати відвертість у потребуєчого допомоги – також неодмінна складова успіху вирішення справи: "Як розповідаєш про свій біль, то вже гамуєш його" [5: 126]. Подекуди варто вжити і радикальних заходів – "Що не можна перерізати, те треба перерубати" [7: 23], "Отрута в міру – теж ліки" [6: 45]. Разом із тим, часто варто спрямувати людину, що попала в скрутне становище, на філософське сприйняття проблеми: "Бійся осені – за нею зима, не бійся зими – за нею весна!" [11: 146].

Високими є вимоги і до того, хто надає допомогу і підтримку: "Тепле слово не зрине з холодного серця", проте й "Мала рука часто подає велику допомогу". Але, незважаючи на всі поради і настанови, слід пам'ятати, що без активної участі самої людини, яка потребує допомоги, його проблеми не будуть вирішені: "Святий мій Яннакі, – просять греки, – допоможи доплести панчішки! – "Допоможу, якщо сама плестимеш!" [5: 154].

Однак, без сумніву, ця підтримка чи допомога не буде потрібною, якщо вчасно не попередити та не локалізувати негативні впливи соціального середовища на особистість, адже "Заклякту спину тяжко згинати" [7: 20], а "Що колись зламалося, вже не буде міцне" [7: 57]. Тому надзвичайно важливим у подоланні проблеми є своєчасно надана допомога, оскільки "Двічі дає той, хто вчасно дає" [6: 89], а "Одне "даю" цінніше за три "дам" [6: 90].

Намагаючись уникнути негативного впливу оточення, народна мудрість твердить: "Живучи поруч з кульгавим, навчишся кульгати", "Погане товариство – завше біда, та ще гірша біда, коли воно велике" [7: 41], бо "Безхвоста лисиця хоче, щоб усі були безхвості" [5: 89]. Тому "Знайся з людиною, щоб бути людиною" [5: 99] і "Не шкутильгай, коли маєш рівні ноги" [7: 58], бо "Нахиленого воза легко перевернути" [7: 64].

У той же час, народ великодушний: кожен має шанс на кращу долю, адже "Збитися з дороги – не соромно, соромно не знайти її знову", тому, "Рятуючись від туману, не слід лізти у вогонь" [11: 93-143].

Звертаючись до ласих до всього чужого, він попереджає: "Тому, хто сів на чужого коня, в дорозі доведеться злізти" [5: 55], "Не жди добра від поганих слів та від нечесних грошей" [5: 127]. Визначальну роль у пропедевтичній роботі народ відводить саме батькам, родині: "Діти розсудливих батьків варять їсти, ще не зголоднівши" [5: 145], водночас наголошує на потребі не бути байдужим і до інших дітей: "Люби сусідову дитину, твоя теж буде нагодована" [5: 71]. А самим батькам дає такі настанови, попереджуючи сімейні чвари і розлучення: "Друге кохання – як підігрита вдруге страва" [5: 102], "Надкушеного стручка не їж, розведеної жінки не бери" [5: 83]. Вагомим фактором пропедевтики виступає власне приклад старших, авторитетних для дитини людей: "Коли великі колеса крутяться, малі поспішають за ними" [9: 15].

Отже, прислів'я та приказки різних народів, у яких яскраво представлена соціально-педагогічна діяльність, засвідчують їх актуальність і потребу використання народно-педагогічного досвіду у практиці навчально-виховної та соціальної роботи в умовах формування нових соціальних орієнтирів нашої держави, адже народ скаже, як зав'яже!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Італійські прислів'я та приказки / Упор., передне слово та переклад М. Литвинця. – К.: Дніпро, 1987. – 174 с.
2. Проблеми української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича: Матеріали Перших Всеукраїнських педагогічних читань. – Івано-Франківськ, 2004. – 240 с.
3. Гасанов З.Т. Педагогіка міжнаціонального спілкування: Навчальний посібник. – М., 1999. – 390 с.
4. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
5. Грецькі прислів'я та приказки / З новогр. перекл. О. Пономарів. Упор. та передм. В. Соколюка. – К.: Дніпро, 1985. – 174 с.
6. Угорські прислів'я та приказки / Упор. та переклад з угор. Ю. Шкробинця. – К.: Дніпро, 1975. – 144 с.
7. Норвезькі прислів'я та приказки / Упор., передне слово та переклад О.Д. Сенюк. – К.: Дніпро, 1991. – 205 с.
8. Китайські прислів'я та приказки / З кит. перекл. І. Чирко. Упор., передне слово та передм. В. Мясников. – К.: Дніпро, 1984. – 117 с.
9. Естонські прислів'я та приказки / Упор. О. Завгородній. – К.: Дніпро, 1973. – 152 с.
10. Баскські прислів'я та приказки / Упор., пер. М. Литвинця. – К.: Дніпро, 1989. – 128 с.
11. Азейбарджанські прислів'я та приказки / Упор. та переклад В. Ціпка. – К.: Дніпро, 1974. – 160 с.
12. Корейські прислів'я та приказки / Перекл. з корейськ. В. Іванової та Ф. Скліяра. – К.: Дніпро, 1978. – 166 с.
13. Болгарські прислів'я та приказки / Упор. та перекл. Д. Білоуса. – К.: Дніпро, 1973. – 144 с.

Матеріал надійшов до редакції 24.04. 2007 р.

Дзус О.В. Етнопедагогическое наследие в социально-педагогической деятельности: международный контекст.

В статье анализируются особенности использования пословиц и поговорок разных народов мира (азейбарджанского, болгарского, грецкого, эстонского, итальянского, китайского, корейского, норвежского, венгерского, украинского и др.) в социально-педагогической деятельности; раскрыты воспитательные возможности этнопедагогического наследия, его роль в межкультурной социализации.

Dzhus O.V. Ethnical and pedagogical heritage in social-pedagogical activity: international context.

The peculiarities of using proverbs and sayings of different nations (Azerbaijani, Bulgarian, Greek, Estonian, Italian, Chinese, Korean, Norwegian, Hungarian, Ukrainian etc.) in social-pedagogical activities are analyzed in the article. Upbringing possibilities of using ethnical and pedagogical heritage, and its role in interethnic socialization are defined.